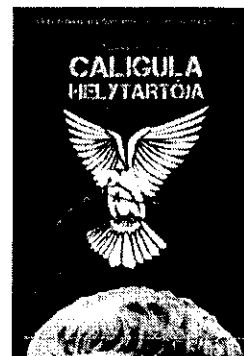

A gyarlóság apokalipszise

A gyarlóság apokalipszise

"Ahol az Úrnak Lelke, ott a szabadság." 2Kor 3,17b

Székely János Caligula helytartója című drámája első megtekintésre is nyilvánvaló üzenettel bír. Ahol zsarnoki hatalom van, ott a kiszolgáltatottság etikai anomáliákhoz vezet. A hatalom gépezetének ütközése az egyén és a nép sorsával drámát, és nem egy esetben fura hősokeket szül, akiknek elbukása szükségszerűen pátozmentes. Hiszen e hősokeket egyféle belső vagy a külső kényszer végezteti ki, alantas szándékkal vezérelve. Egyszóval a gyarlóság egyféle apokalipszisének vagyunk tanúi, ahol mind a győztes és a vesztes is lelepleződik a saját nyomorultságában. Explicit szinten mindez, maradéktalanul meg is jelenik a komáromi előadásban.

A díszlet markánsan uralja a teret, és a megszakítatlanul lejátszott előadásban mindvégig meg is tartja ebbéli státuszát. Egy katonai főhadiszálláson vagyunk, talán Ramallahban vagy a Gázai övezetben – napjaink formatervezése szerint berendezve. Légkondicionáló, projektor, elektronikus redőnyök, funkcionalista bútorok, neonfény, play station. Az átépítő fények Prodigy- vagy Portishead-zenére sötétednek el, hogy majd a játék alatti egyetlen háttér-hanghatásnak adják át a csendet: a megszakítatlanul csepegő víz monoton visszhangjának. Mintha egy római terma vezetéke szivárogná? Valami ereszt, az biztos – megjavíthatatlanul.

A célzás nyilvánvaló. Magyarázatra nem szorul.

Kizárólag kétféle jelnyelvezetre épül a jelmez világa. Egyik oldalt a katonák terepszínű uniformisa, a másikon a zsidók fekete polgári ünneplője. Két világ, két akarat. Egy végzet.

A zsidók kommunája sokkal valósszerűbb. Csökönnyös, vallásilag túlfűtött és fanatikus emberek ők, akik otthon vannak (még-már) – ám a teremtőjükbe vetett bizalmuk, már átlényegült az önmagukba vetett nemzeti hitbe.

A római katonák mint megszálló idegen erő kimért és szokatlanul intelligens. Hisz van-e még olyan apparátus, amelyik erkölcsi bázisra hivatkozva – fitogtatva a militarisan legitimált hatalmát – engedélyt kér az általa leigázott terület képviselőitől, hogy bálványát felállítsa a saját szentélyükben?

A hangsúly az engedélyen van.

Székely János Caligula helytartójának válasza evidens: ez a Római Birodalom. Ám ma még megállja-e a helyét ez a feltevés, vagy csak egy naiv irodalmi anakronizmussal állunk szembe?

Vajon találunk-e még olyan politikai hatalmat, mint Caligula, akinek döntései kiszámíthatatlanságát csupán a csökönnyösségének kiszámíthatósága múlja felül?

És van-e Petroniusunk? Aki felvállalja személyében a morális felelősségét e törekeny egyensúlytalanságnak – meghajolva a kardinális erények előtt.

Jelenünkben, a kalmárok Káli-jugájában más mércével mérnek – de a végeredmény azonos. Az Én önmegváltása és újrateremtése nélkül az egyén sátáni játszmák martalékává válik.

Erkölcsei időutazásra hív a Komáromi Jókai Színház előadása. Egy olyan világba, ahol a dolgok színe és fonákja világosan meghatározzák magukat egymástól. Ahol a szükségszerűség nem demokratikus érveken nyugodott, de már első gyümölcsseit aratta a keresztény sztoicizmus. Még látni Jeruzsálemet és látni Rómát, de Betlehem még homályba burkolódik.

Az izgalom akkor fokozódik, amikor a szerző filozófiai kételyei zavarják meg az előadás kiszámítható, statikus dramaturgiai biztonságát. A székszínek szinte megegyeznek a klasszikus kanti problémákkal: Van-e igazság? Van-e remény és Isten? És van-e szabadság?

Székely filozófiai álláspontja mindhárom esetben szkeptikus és a megismerés tekintetében erősen agnosztikus. De vajon miért?

A Béres Attila rendezése csak alátámasztja az igazság létezésében való kételyt – már ha csak politikai síkon is –, amikor Probus (Tóth Károly) látványos rap-monológja mögé videoprojekciót vetít az elmúlt hetven év politikai arcképcsarnokából. Van itt minden: Hitlertől Jelcinig, Orbán Viktortól a hazai botrányhősökig. (Bár elgondolkodtató, hogy bizonyos pártok, minek vagy kinek köszönhetik az

abszenciájukat?) A politika aljas, és nem túl sokat változott az utóbbi hetven évben. Ezt a nézők is tudják – és nagy tapssal, sűrű fejbólogatások közepette meg is hálálják ezt a kellemes-kellemetlen ismeretterjesztést.

A vallás is, pontosabban szólva, a judaizmus is megkapja a magáét. Különösen lényeges Barakiás főpap monológja – a figyelemreméltó Papp Zoltán megformálásában, amellyel beavatja Petroniust a vallásuk legnagyobb titkába. Miszerint Isten csupán egy szó. Ami létezik az nem más, mint Isten jelentése (jelensége, fenoménje) a kiválasztott népben. Itt Székely elárulja (már ha a darab egyetlen szellemi képviselőjét, az író szócsöveként vehetjük), hogy az univerzálé vitában a nominalizmus felé érez tendenciát, miszerint az egyetemes fogalmaknak (nem- és faj-fogalomnak) nincs valóságtartalmuk, hanem azok csak egyezményes jelek. Összegezve úgy tűnik, hogy Székely is besorolja magát azon gondolkodók sorába, akik a metafizika felszámolása mellett rakják le a voksukat.

Pascal szerint: "Isten ismerete, a magunk nyomorúságának ismerete nélkül kevélységet szül. Nyomorúságunk ismerete Istené nélkül viszont kétségbeesést." Hatványozottan érvényes ez a szentencia, ha a darab két pólusára értelmezzük. Barakiás ismerni látszik Istent, de nyomorúságával nincs tisztában, Petronius kételyei önmagából gyökereznek, de ő meg Istent nem ismeri fel.

Nincs megoldás. A kevélység harcol a kétségbeeséssel. Egyikük sem tudja egyéni erőből meggyőzni a másikat. S végül a szobor sorsát egy esetleges esemény zárja le. A császár „váratlan” halála. Igen. Visszatértünk Anankéhoz, aki elvágja a moirák fonálát. Felszabadítva ezzel a döntés terhe alól mindkét felet.

Ám a darab utolsó előtti jelenete rébuszára érdemes odafigyelnünk:

„Nincs igazad, tisztelt uram. Ahol embernek van ember fölött hatalma, ott éppen csak a leghatalmasabb és a legalantasabb szabad, a kiszolgált s a kiszolgáltatottak. A kényszerítő s akit kényszerít. Rajtuk kívül a kényszerítgetés egész bonyolult apparátusában, alulról fel és felülről alá, mindenki szolgál.”

Vajon kivel vitatkozik Petronius?

Székely János drámájának epilógusában e vitatárs nem más, mint egy könyv. Miféle könyv hatása alatt polemizál a szabadságról és a hatalom szerkezetéről? Avagy kivel – a könyvnek egy szereplőjével, esetleg magával szerzővel?

A komáromi előadásból a könyv kimarad sajnos, így megfoszt egy fontos kérdéstől bennünket. Helyette Tóth Tibor gyámoltalan Petroniusa a nézőtér oldalsó vészkiáratán beszuszakolja önmagát, s a nézősereghez intézi szavait. A vita elmarad. Helyette gyónással vegyes mentegetőzés.

Véleményem szerint a darab itt (az előadás meg nem) ad lehetőséget a többszörösen rétegzett szerkezetének feloldásához. Maga a rendezés ezt nem vállalja be. Talán mert a ma Petroniusa már nem is olvas, hanem Facebook vagy a Youtube rabja? Nem tudni – de azt egyébiránt igen, hogy a dühödte érvei kellemetlenül visszhangoztak a parlamenti választások utáni premieren, ahol nem egy felvidéki politikus és exképviselő tiszteletét tette. A leendőek nem voltak ott. Nagyon is aktuális volt ez a kellemetlen, visszhang utáni csend.

De mégis úgy gondolom, hogy ez a dialógus-könyv fontos. Ami nem Platón és nem Arisztotelész, nem Epikurosz és még csak nem is Cicero. A könyv nem más, mint az evangélium egyik helyi szamizdatja, s az „uram” mögött Jézus Krisztus neve rejlik.

Hiszen az idézett 527. pascali töredék folytatása feloldja a megismerést: „Jézus Krisztus ismerete e kettő között (értsd Istent és a nyomorúságot) foglal helyet, mert egyaránt megtaláljuk benne Istent és a mi nyomorúságunkat.”

Véleményem szerint a darab központi problémája nem a hatalmi kiszolgáltatottság és a párhúság. Petronius és Barakiás drámája az, hogy nem ismerték fel a korukban lezajló szellemi forradalmat Jézus Krisztus színrelépésében.

Mert az evangéliumi szabadságfogalom alapvetően különbözik a korabeli sztoikus vagy attól a mai felfogástól, amely azt tartja, hogy az emberek a létét fenyegető hatalmakkal szemben meg kell őriznie függetlenségét.

Az Újszövetség ugyanis arról tud, hogy az az ember, aki a saját kezébe igyekezik venni létét, nem szabad. Az Újszövetség szerint ugyanis a szabadság nem azért hiányzik, mert az ember nem kielégítő módon rendelkezik önmagával, hanem azért, mert ő akar önmagával rendelkezni.

Az ember számára ugyanis nem valami, hanem elsősorban saját maga a veszélyes. A szabadulás útja ezért, hogy az ember egy másik hatalom, és pedig az Úr Krisztus kezébe adja magát.

A szabadság az Újszövetségben ezért a büntől, a törvénytől és a haláltól való szabadság.

"Ha tehát a Fiú szabadá tesz benneteket, akkor valóban szabadok lesztek." (Jn 8,36)

Maga a darab és az előadás mindezeknek az inverze. Nincs igazság, nincs szabadság és nincs Isten. Székely szándéka K. R. Popper osztrák származású angol filozófus falszifikációs módszerére emlékeztet, miszerint egy elmélet igazolása csak annak cáfolásával bizonyítható be. Székely cáfolata elsőrangú a XX. századi magyar drámaírók sorából. De vajon képesek vagyunk-e cáfolatokat verifikálni?

Ki-ki győződjön meg saját maga e cáfolatokról. Az igazolás lehetősége fennáll.

(Székely János: Caligula helytartója, rendező: Béres Attila, bemutató 2012. március 16-án volt a Komáromi Jókai Színházban.)